

Breg v Imovici

Aleš Iglič

Matej Kotnik

Lektoriranje: dr. Milica Kač

Priprava slikovnega materiala: dr. Veronika Kralj-Iglič

Računalniška postavitvev: Peter Pokorn ml.

Imovica, 2002

ZGODOVINSKI ORIS

1. Uvod

Kratek zgodovinski oris breške zgodovine je del naporov usmerjenih k pripravi širšega pregleda življenja in dogajanja na Bregu. V tej predstavitvi hočeva avtorja nakazati le glavna poglavja iz zgodovine Brega in jih na kratko preleteti skozi perspektivo časa. Pri tem so seveda izpuščena mnoga imena, dokumenti, podatki in ostalo gradivo, ki še čaka na urejanje. Želja v prihodnje je, vse zbrano gradivo, kot tudi gradivo, ki še ni obdelano, pa se že nakazuje kot zanimivo, zbrati in objaviti v monografiji, ki bi »kronala« najina prizadevanja in hkrati javnosti prikazala del naše zgodovine, ki je nekako zapostavljen. Obstaja namreč mnogo gradiva o naših gradovih, cerkvah, mestih in tudi vedno več o podeželju. O sloju prebivalstva, ki pa so živeli življenje na podeželju in so bili hkrati po načinu bivanja blizu meščanom, po svoji funkciji pa uradniki, ni znanega veliko, oziroma ni bilo do sedaj mnogo raziskanega. Najina prizadevanja, ki so najin konjiček, so vstopiti v ta del naše zgodovine, ki je povezan tudi z zgodovino breške domačije.

Slika 1. Fotografija breške hiše iz leta 1932.

1.1. Ime in lega

Breg leži na prvi pogled na severozahodnem delu vasi Imovica, ko pa človek vzame v pogled celotno vas, ugotovi, da leži pravzaprav na sredini vasi in je oddaljen dober kilometer od križišča stare magistralne ceste Ljubljana – Celje v Šentvidu in se danes dviga slabih sto metrov stran od nove avtoceste.

Ime Imovica je verjetno nastalo iz besede imovina, imoviti-poslopja kašče, v katerem je samostan Velesovo shranjeval dajatve svojih podložnikov (Stražar, 1985). Hiša oziroma domačija na Bregu je dobila ime po legi na terenu. Objekti, ki tvorijo gospodarsko celoto predvsem pa stavbni masiv hiše, so postavljeni na nekakšen kamniti pomol, ki se dviga nad dolino, takoj za hišo na severni strani pa se spušča strm breg proti rečici Radomlji in ta breg je dal hiši tudi ime; Breg, na Bregu, njegovim prebivalcem pa ime Breški. Breg za hišo je danes poraščen z gostim drevjem, tako da se hiše s severne strani skoraj ne opazi. Vedno pa ni bilo tako in z Brega je bil dober razgled po vsej dolini, prav tako pa je bil Breg bolj opazen iz doline: nekoliko dvignjen nad sosednje vasi in zaselke. Najmočnejši vtis pa naredi na človeka, ki pride prvič k hiši, jugozahodna fasada, ki je edinstvena in zelo impresivna (slika 1).

Breška domačija je kot kompleks nazoren primer doma v gruči. Čeprav je zemljišče ravno in dovolj veliko za pravilnejšo razvrstitev poslopij, je hiša potisnjena proti severu na rob ravnine nad Radomljo. Zidani stari hlev je potisnjen na skrajni južni rob parcele in prav zaradi tega v obliki črke »L«. Z vzhodne strani, kjer je danes novi veliki hlev, pa je zapiralo dvorišče prav tako dolgo a nekoliko ožje leseno gospodarsko poslopje. Nižje proti jugu je še stari kozolec – toplar, na mestu novega kozolca pa je stal nekdanji dvojni stegnjeni kozolec. Na zahodni strani zapira dvorišče velika drvarnica. Še nekoliko zahodneje pa stoji čebelnjak in pa »Vančeva« kašča. Ob Radomlji zahodno pod hišo sta nekdanji stali še frnaža - sušilnica za lan in pa pažba - sušilnica sadja. Poslopja so vsa (razen novega hleva in spodnjega kozolca) stara, današnja obliko so že imela ob izdelavi franciscejskega katastra leta 1824 in je praktično niso spreminjala.

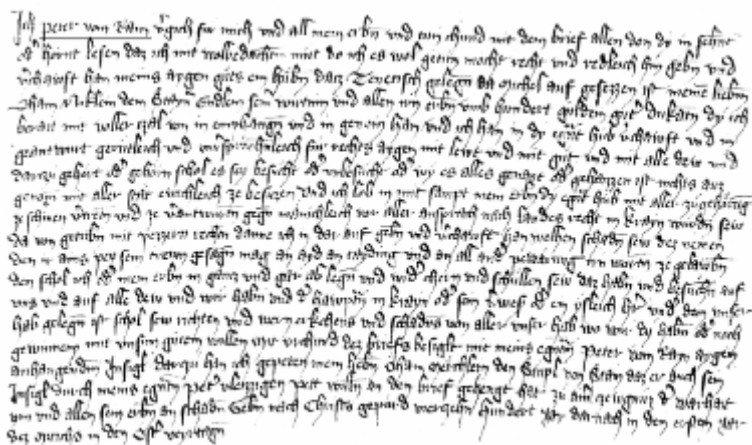
1.2. Zgodovinski oris (čas pred letom 1400)

Sam prostor, kjer leži Breška domačija, ima ugodno lego in je bil prav gotovo zanimiv skozi vsa zgodovinska obdobja. Več o tem se bo dalo sklepati po koncu že začetih arheoloških izkopavanj na platoju zahodno od hiše, kjer se kažejo izpod ruše stare zidine. Prav tako bomo dobili več odgovorov o starejših obdobjih tudi, ko se bo začelo z izkopavanji v vhodni veži glavnega objekta.

Če se znova povrnemo na vas Imovico, se ta kraj po do sedaj najdenih pisnih virih, od katerih je ohranjeno le zelo, zelo malo, prvič omenja v listini samostana Velesovo (Michelstetten) in sicer je dne 24. avgusta 1384, ko je Jakob s Strmola, župnik v Lanišču (danes župnija Šmarje Sap) ter tridentinski in briksenški kanonik, z vednostjo bratov Kolona in Heranta v samostanski cerkvi v Velesovem na oltarju sv. Janeza Krstnika osnoval "večno mašo" s kaplanom. Za to je podaril osem hub v Stiški vasi, Lahovčah, Poženiku, v Imovici in na Viševku nad Račo (AS). Tako vse kaže, da je morda cela vas Imovica spadala pod strmolsko gospodo. Tako lahko sodimo iz dejstva da je leta 1458 že cela vas podložna Velesovskemu samostanu, kar bi kazalo na darovnico istih gospodov.

V velesovski listini se 25. 10. 1400 omenja Peter z Brega, prav tako leta 1401 (slika 2). V listini z dne 13. oktobra 1421 je deželni upravitelj na Kranjskem Leopold Julbek izpričal, da je Marjeta pl. Liebenstein (prednica v Velesovskem samostanu v obdobju 1414-1426) s Krumperka v dobski župniji svojemu samostanu poklonila štiri hube in en mlin na Viru v župniji Dob, vse to je bila njena dediščina (AS). Ta mlin je bil priključen Velesovski posesti in se kasneje imenuje Breški mlin.

Del krumperške posesti, ki z doto pride pod Velesovo ostane torej del velesovske posesti ter ima breško ime. Še en dokaz, da so Breški kot kaščarji uporabljali ta mlin v korist Velesova, seveda kot del posesti, saj bi si v vsakem primeru lahko postavili mlin bliže in ne na 7 km oddaljenem Viru.

Slika 2. Velesovska listina iz leta 1401, v kateri je omenjen Peter z Brega.

2. 1458-1710 Velesovska pristava

Poglavje o velesovski pristavi na Bregu se začne leta 1458, iz istega leta je ohranjen tudi najstarejši samostanski urbar, kjer so zapisane dajatve samostanskih podložnikov. Prav pa je, da si na začetku tega poglavja kratko orišemo Velesovski samostan (slika 4). Ženski dominikanski samostan v Velesovem (pri Cerkljah na Gorenjskem) je bil ustanovljen l. 1238.

Slika 3. Pečat samostana Velesovo iz 14. stoletja (Kletler, 1927).

Ime Michelstetten za Velesovo zasledimo v listinah že leta 1154, ko navajajo imena Gerloh, Meinhalm in Albert iz Michelstettna (Parapat, 1873). Omenjeni plemiči so bili vitezi ali pa ministeriali Andeških grofov (Kos, 1938), torej nesvobodnega izvora. Včasih so se imenovali po gradu Kamnu nad Velesovim (Frauenstein), včasih pa po Kamniku, kjer so upravljali tamkajšnji grad in posest svojih gospodarjev grofov Andeških, ki so bili visoki plemiči svobodnega izvora.

Pred postavitvijo samostana je stala v Velesovem kapela sv. Marjete, ki pa ni bila farna cerkev, pač pa lastniška cerkev velesovskih plemičev. Leta 1163 je dobila kapela krstno in pogrebno pravico in pa stalnega duhovnika, ki je bil podrejen oglejskemu patriarhu, oziroma arhidiakonu na Kranjskem kot njegovemu namestniku. Leta 1238 so bratje Gerloh, Veriand in Valter Velesovsko-Kamniški ustanovili samostan v Velesovem. Veriand Velesovsko-Kamniški je bil tudi župnik v Mengšu (Parapat, 1873). K ustanovitvi samostana je mnogo pripomogel gornjegrajski opat Albert, ki je samostanu podelil 14 zemljišč. Prav tako pa tudi takratni oglejski patriarh Bertold grof Andeški, ki se je bolj kot prejšnji oglejski patriarhi zanimal za slovenski del svojega patriarhata (Parapat, 1873; Kos, 1938). Naslednik prej omenjenega gornjegrajskega opata Henrik je kasneje v svoji listini iz leta 1261 potrdil daritve svojega predhodnika Alberta (Kos, 1928). Vendar pa je dodal, naj v primeru lahkomišelnega življenja nun podarjena zemljišča preidejo nazaj v posest samostana v Gornjem gradu. Listina je pečatena s pečatom oglejskega patriarha in opatovim pečatom.

Slika 4. Velesovski samostan (Valvasor, 1679)

Ustanovitev samostana je leta 1255 potrdil papež Aleksander IV. Prve redovnice so prišle iz dunajskega samostana Ziegelhofen. V velesovski samostan so vstopala predvsem plemiška dekleta, ki so z vstopom v samostan dobivale s seboj tudi doto. Tako so plemkinje s seboj prinesle cele kmetije, ki pa so po njihovi smrti ostale samostanska last. Tako je samostan postal zelo ugleden, pa tudi v gospodarskem pogledu je bil samostan drugi največji na Kranjskem takoj za Stiškim samostanom.

2.1 Samostanski kaščarji

V urbarju samostana Velesovo iz leta 1458 (AS) so navedene dajatve, ki jih daje pet kmetov v Imovici. V urbarju je napisana tudi opomba iz kasnejšega časa, da daje pet kmetov v Imovici hrano uradniku – kaščarju. Ime vasi Imovica nakazuje, da je bil kaščar v tem kraju (Stražar, 1985).

V velesovskem urbarju leta 1458 je zabeleženo, da kmetje dajejo dajatve kaščarju-uradniku, ki biva tod. Tako v knjigi Velesovo F. Fajfarja iz leta 1938, v prispevku M. Verbič iz leta 1458 beremo: Posest in gospodarska slika Velesovskega samostana po obdobju. Samostan je imel tudi svojega uradnika, ki je gotovo vodil nadzorstvo nad posestnim stanjem samostana in ki je pazil, da so se služnosti in dajatve podložnikov samostana točno odrajtovale (kot so to takrat imenovali). Za svojo službo pa je tudi on dobival od podložnikov posebne dajatve. Poleg drugih dohodkov je uradnik imel še svojo lastno posest, od katere pa ni odrajtoval služnosti in dajatev in zato ona ni zapisana v urbarju.

V skladu z zgornjo hipotezo se po izročilu najstarejši del Breške hiše, to je stolp na severni strani hiše, še sedaj imenuje "Stara kašča". Tudi kaščarjem so morali nekateri podložniki samostana odrajtovali, posebne dajatve kot na primer pšenico (Verbič, 1938). Službo glavnega samostanskega kaščarja so seveda opravljali v samostanu samem. Tako na primer v knjigi J. Mlinariča (1995) beremo, da je stiški menih grof Sigismund Ursini Blagaj najprej opravljal službo kaščarja, potem pa še službe namestnika priorja, administratorja na nekem gradu v lasti samostana ter na koncu še službo priorja. V primeru samostanskih posesti, ki so bile od matičnega samostana oddaljene več kot en dan ježe pa so imeli samostani običajno posebne uradnike, ki so živeli v bližini teh posestev (dr. Janez Šumrada, osebna komunikacija). To je verjetno tudi razlog za obstoj posebnega uradnika-kaščarja samostana Velesovo v okviru

pristave na Bregu v Imovici, saj je bilo v okolici več kmetij, ki so bile last samostana Velesovo, vse te kmetije pa so od samostana Velesovo oddaljene več kot en dan ježe.

Dne 18. aprila 1437 je bila v Dobu napisana naslednja listina (Stražar, 1996). Tega dne so pred skladiščem blizu pokopaliških vrat ob župnišču župnijske cerkve sv. Martina v Dobu zbrali v prisotnosti javnega notarja gospoda Janeza Galla, župnik župnijske cerkve sv. Martina v Dobu na eni strani in častivredni možje Marko, Jernej, Jurij iz vasi Vir, brata Juda in Friderik ter Jodokus z Golčaja, Tomaž z Gorjuše, Rupert z Brezovice in Filip s Podrečja na drugi strani zase in za vse župljane omenjene župnije Dob in pa za svoje dediče in naslednike glede večne luči v zgoraj omenjeni cerkvi in nasploh glede vseh sporov, zadev in razlik med imenovanim župnikom in župljani. Po razsodbi gospodov Petra Polca, župnika v Moravčah, arhidiakona Kranjske Janeza Aslocha, kaplana oltarja sv. Janeza Krstnika in vikarja župnijske cerkve sv. Marije v Kamniku Nikolaja Mengeškega in Jakoba Lamberga, kastelana in mestnega ter deželskega sodnika v mestu Kamnik kot razsojevalcev se sklene, da je treba mernik z mero mesta Ljubljane pregledati in izmeriti. Župnik je omenjeno mero - mernik vzel in ga primerjal z občinsko kamnito žitno mero postavljeno na trgu mesta Ljubljane. Pred omenjenimi pričami se je izkazal z ugotovitvijo, da pet dobro napolnjenih njihovih mernikov vsebuje polovico mernika ali en škof žita omenjene ljubljanske mere. Navzoči so bili tudi: Lovrenc gvardijan frančiškanov, Mihael Sawyer, Janko z Brega in drugi.

Leta 1587 je v listini Andreja Lamberga iz Črnelega prvič slovensko napisano ime Breg - na Wregu. V 17 stol. se v listinah, ki se nanašajo na Imovico, večkrat omenjajo Christli oz. Kristali, vse do leta 1710, ko pride na Breg Jurij Cerar (1680-1753), ki se je leta 1708 poročil z Jero. Ohranjena je še skrinja iz tega leta (slika 5).

Slika 5. Breška skrinja iz leta 1708.

2.2. Posest, dajatve in kultura poljščin (dajatev)

Področje posesti samostana Velesovo ki je segalo najdlje od samostana na vzhod in je spadalo pod »breško upravo« je obsegalo v letu 1458 naslednje število podložnih kmetij: Rafolče (1), Čeplje (1), Lukovica (3), Gorenje pri Blagovici (1), Pretrž (2), Peče (6), Gorica pri Pečah (4), Kleve (2), Hrib (1), Moravče (1), Tuštanj (4), Brezje (1), Krašce (1), Selo pri Moravčah (1), Imenje (1), Spodnje Koseze (4), Žeje (1), Imovica (5), Vrba (1), Dob (1), Vir (4), Količevo (1). Skupaj je bilo tako na tem področju leta 1458 Velesovu podložnih 47 kmetij.

Povedati je treba, da so vsi podložniki, ki so bili bolj oddaljeni od samostana dajali samo dajatve, medtem ko tlake niso opravljali, kar je bilo značilno za podložnike svetne gosposke brez izjeme.

V zvezi s kulturo pridelkov, ki zrcali tudi kulturo bivanja, pogledjmo zapise v knjigi Velesovo F. Fajfarja iz leta 1938, v prispevku M. Verbič, ki navaja: Odrajtovale pa so se dajatve samostanu v denarju in naturalijah obenem. Od dajatev, ki jih je moral podložnik odrajtovati samostanu, se omenja redni zemljiški davek na prvem mestu. Plačevati ga je moral vsak podložnik v denarju. Na podlagi zemljiškega davka in njegove višine pa presojamo velikost kmetije. Poleg denarne dajatve pa so podložniki služili velesovskemu samostanu tudi v naturalijah. Od dajatev v naturalijah spada na prvo mesto žito. Med žitnimi vrstami, ki jih je podložnik velesovskega samostana prideloval, pa zavzema prvo mesto oves (habern) kot se označuje v urbarju. Podložniki so odrajtovali oves kot tudi ostale žitne vrste samostanu v posebni meri, »starih.« Star je bil sicer ljubljanska mera ter je meril okrog 100 l, toda samostan je uporabljal svojo posebno mero, ki je bila gotovo manjša. Najvišja količina ovsa, ki jo je moral »odrajtovati« podložnik vsako leto samostanu je bila 5 starov, najmanjša pa 2 stara. Oves se je pri odrajtovanju meril še v kupleniških škafih. Značilno je, da je en in isti podložnik odrajtoval istočasno oves v dveh merah: starih in kupleniških škafih. Navadno se je odrajtoval oves v kupleniških škafih za uradnika samostana.

Tudi pšenica (waicz) se je odrajtovala samostanu v starih. Dajatve v tej vrsti žita so navadno plačevali podložniki z večjimi kmetijami. Tudi uradniku so morali nekateri podložniki samostana odrajtovati pšenico v kuplenikih tako na primer v Lukovici, Dvorjah itd.

Tretja žitna kultura po količini je bila rž (resch) in so jo samostanu odrajtovali predvsem podložniki šenčurske fare. Zelo pomemben je bil še lan. V srednjem veku je bilo tudi izredno razširjeno perutninarstvo. Vsi podložniki velesovskega samostana razen onih, ki so plačevali samo zemljiški davek in desetino v denarju, so odrajtovali gotovo dajatev v perutnini. V splošnem je skoraj vsak podložnik odrajtoval samostanu 6 kokoši. Edina tlaka, ki so jo bili dolžni dati nekateri podložniki, je bila vožnja vina, saj je imel samostan velike vinograde na Dolenjskem. Marsikateri podložnik pa se je mogel odkupiti od tovorjenja vina z denarno dajatvijo 40 šilingov.

3. 1710-1792 Cerarji

3.1. Družina Cerar in njena doba

Leta 1710 pride na Breg Jurij (Georgius) Cerar (Zerrar, Zerrer, Zerer), ki se je leta 1708 poročil z Jero. Iz tega leta je na Bregu ohranjena skrinja z letnico 1708 (slika 5), verjetno je bila v njej dota Jere Cerar. Jurij Cerar je bil rojen 1. marca leta 1680 (oče Balthasar in mati Marija). Njegov brat Jernej (Bartolomeus) Cerar (rojen 12. januarja leta 1684) se je leta 1712 poročil z Ano Marijo pl. Kraa na poštno in postajo in mitnico v Podpeči (Vrhovnik, II.del, 1896) in postal "postae praefectus". Člani družine Cerar so v 18. stoletju gospodarili tako na pošti in mitnici v Podpeči kot tudi na velesovski pristavi Breg.

Zgodovina poštno postaje v Podpeči in rodbine de Sani-Kraa-Cerar, ki je vodila podpeško poštno in carinsko postajo skoraj 200 let, je na kratko opisana v naslednjem poglavju. Poštnega prefekta Jerneja Cerarja dobska krstna knjiga prvič navaja 20. novembra leta 1713. Jernej Cerar je umrl dne 12. januarja 1720, star 36 let.

Jurij Cerar Breški (1680-1753) je med drugim omenjen v zapisih šentviške cerkve, kjer je zapisano, da je leta 1739 skupaj s svojima sinovoma Jernejem in Tomažem plačal cerkvi v Št. Vidu 6 grošev za sedeže v prezbiteriju (de sede in choro, urbar cerkve Sv. Vida (NA)). Otrokom Jurija in Jere so bili v večini krstni botri, kot je zapisano v dobskih krstnih knjigah, člani družine Kraa – Cerar s pošne in carinske poštaje v Podpeči, predvsem pa Ana M. Cerar.

Slika 6. Breška skrinja iz leta 1792.

Jurij Cerar je dočakal 73 let. Umrl je 1. julija 1753, pokopali so ga dobski župnik in dva kaplana. Jurija Cerarja je nasledil njegov sin Jernej, ki se je v začetku leta 1752 poročil z Magdaleno Hanžic (Hanshiz) iz Podbrezja na Gorenjskem. Vsi so še večkrat omenjeni v urbarjih cerkve v Šentvidu, prav tako pa tudi v urbarju cerkve sv. Luka v Spodnjih Praprečah.

Posestvo Breg je nato prevzela hči Marjeta Cerar, ki se je 17. julija leta 1787, poročila z Jurijem Sušo (Susha). Po smrti Margarete Cerar dne 8. julija 1791 se je 15. novembra leta 1792 Jurij Suša Breški drugič poročil z Marijo Grašič iz Strahinja pri Naklem. Iz tega leta je ohranjena na Bregu skrinja z letnico 1792 (slika 6), v kateri je bila verjetno njena dota. Marija Grašič je umrla leta 1859 pri 92 letih.

Priimek Cerar lahko v listinah zasledimo že pred približno 500 leti (Mikuž, 1941). Tako je bil v prvi polovici 16. stoletja opat stiške opatije Janez Cerar (Zerer), katerega grb je prikazan na sliki 7. Grb Janeza Cerarja je na steni v vzhodni veži tako imenovane Neffove opatije v stiškem samostanu. Na grbu je hrastov list z dvema želodoma. Gre za tipični "govoreči grb". Cer je namreč vrsta hrasta z zelo hrapavo skorjo in bodičasto želodovo skledico. Hrast lahko povežemo tudi z dobsko pražupnijo. Tudi krajevno ime Dob je namreč nastalo iz starega izraza za drevo hrast, to je dob. V pražupnijo Dob sta med drugim spadala tudi Št. Vid, poštna postaja Podpeč ter Imovica. Janez Cerar je postal opat v letu 1533, ali najkasneje na začetku naslednjega leta, ko je njegovo izvolitev za opata potrdil generalni opat. Bil je opat do smrti 29. januarja 1549 (Mlinarič, 1995).

Slika 7. Grb stiškega opata Janeza Cerarja, ki je vodil samostan v Stični v letih 1534-1549.

3.2. Stara pošta v Podpeči pri Brdu

Ime Podpeč lahko razlagamo z njegovo značilno lego, saj leži pod pečjo (pečino), ki je bila že dolgo tega spremenjena v kamnolom. Peč je staro ime za veliko skalo.

Waldin de Sani, je prvi iz rodbine de Sani-Kraa-Cerar, ki je prevzel podpeško mitnico za Krištofom Teuffelom baronom von Gundersdorfom. Rodbina de Sani-Kraa-Cerar je sprva samo na mitnici in kasneje hkrati tudi na poštni postaji v Podpeči pri Brdu (slika 8) gospodarila skoraj 200 let (Vrhovnik, 1896). Waldin de Sani je omenjen v listini iz leta 1580, ko mu je 5. avgusta graška komora ponovno izročila mitnico v Podpeči za tri leta za letno najemnino 230 renskih goldinarjev, ki jo bo izročal vicedomu konec vsakega leta 14 dni po svetem Juriju. Zakupniki mitnice in poštni prefekti v podpeči iz rodbine de Sani-Kraa-Cerar v letih 1570 do sredine 18. stoletja so bili:

Waldin de Sani (1570-1582), zakupnik mitnice

Ana de Sani (1583), zakupnica mitnice

Jakob de Sani (1583-1628), zakupnik mitnice in prvi poštni odpravnik (postarius supremus)

Gerhard Kraa (1628-1667), mitničar in poštni odpravnik (poročen s *Suzano de Sani*, sestro Jakoba de Sani-ja)

Jurij Ernest Kraa (1667-1696), zakupnik mitnice in postarius supremus

Lucija Kraa (1696-1700), zakupnica mitnice in poštna odpravnica

Karel Jožef pl. Kraa (1701-1711), postae praefectus in zakupnik mitnice

Ana Marija pl. Kraa (1712), praefectissa postae in zakupnica mitnice

Jernej Cerar (1713-1720), postae praefectus (od l. 1712 poročen z *Ano M. Kraa*)

Ana Marija Cerar (1721-33), praefectissa postae in zakupnica mitnice

Janez Baltazar pl. Kraa (1734-1737), postae praefectus in zakupnik mitnice
Ana Marija Cerar (od 1737 naprej), praefectissa postae in zakupnica mitnice

Naslednik Gerharda Kraaja je bil Jurij Ernest Kraa (družina Kraa je imela v svojem pečatnem grbu vrano), ki ga v knjigi *Slava vojvodine Kranjske* (1689) omenja tudi J.V. Valvasor. Jurij Ernest Kraa je bil trikrat poročen. Prvič je sklenil zakon dne 29. oktobra leta 1654 z Marijo Ano Vidmar, hčerjo zapriseženega odvetnika (aduocati jurati) ljubljanskega meščana Andreja Vidmarja. V zakonu se jima rodilo četvero otrok. Dne 18. junija leta 1667 je Jurij Ernest Kraa pisal vicedomu Eberhartu L. Ursiniju grofu Blagaju, da je potoval na Koroško zaradi smrti župnika pri sv. Nikolaju pri Beljaku Janeza Vidmarja, ki je bil po priimku sodeč ženin sorodnik. Jurij Ernest Kraa se je po smrti prve žene še dvakrat poročil. Umrl je 18. septembra leta 1696 in je bil pokopan na Brdu.

Slika 8. Bakrorez podpeške pošte iz Valvasorjeve knjige *Slava vojvodine Kranjske* (1689).

Jurij Ernest Kraaja je leta 1701 nasledil sin iz drugega zakona Karel Jožef pl. Kraa, ki je bil rojen 12. marca leta 1682. Glede na prejšnje in kasnejše podobne primere je verjetno do takrat vodila pošto in mitnico tretja žena Jurija Ernesta Kraaja Lucija Kraa. Vsekakor pa ima Karel Jožef Kraa leta 1701 že naslov postae praefectus. Karel Jožef Kraa se je 9. januarja 1701 poročil z Ano Marijo Kramberger. Tudi Karel Jožef Kraa je večkrat omenjen v različnih listinah. Tako je iz listine datirane v letu 1705 razvidno, da je dobil v zakup podpeško carino za vsoto 100 goldinarjev na leto. Vidimo, da se je zakupnina za mitnico ponovno zmanjšala, kar kaže na stalno zmanjševanje njene donosnosti vse od 16. stoletja. Karel Jožef pl. Kraa je umrl leta 1711. Pokopali so ga pri cerkvi na Brdu, kjer je bil tudi ključar.

Vdova Ana Marija pl. Kraa (roj. 1671) se je leta 1712 drugič poročila z Jernejem Cerarjem (Zerer) bratom Jurija Cerarja Breškega. Jernej Cerar je po poroki z Ano Marijo postal postae praefectus v Podpeči. Poštnega prefekta Jerneja Cerarja, kot že omenjeno, dobska krstna knjiga prvič navaja 20. novembra leta 1713. Jernej Cerar je umrl leta 1720. V oporoki je

zapustil večjo vsoto za cerkev sv. Vida v Šentvidu pri Lukovici, kar je bil eden temeljev zidave nove cerkve l. 1749.

Pošto in carinsko postajo je nato ponovno prevzela njegova vdova Ana Marija Cerar kot "praefectissa postae". Ana Marija Cerar je bila »praefectissa postae« in zakupnica mitnice najmanj do leta 1741, ko vicedom v svojem pismu omenja njeno prošnjo, da se ji zmanjša najemnina za mitnico za 90 goldinarjev. Kasnejših vicedomskih pisnih virov ni na voljo, ker segajo vicedomske listine le do leta 1741 (Vrhovnik, 1896), kar se ujema z začetkom vladanja Marije Terezije (1740) in njenimi reformami (Berglar in Radics, 1992). Ana Marija Cerar je umrla v visoki starosti 93 let dne 11. marca 1764.

3.3. Cerkev sv. Vida

Kot že omenjeno, so breški Cerarji večkrat navedeni kot donatorji cerkve sv. Vida. Prav tako so imeli še v stari gotski prednici današnje cerkve pravico sedežev v prezbiteriju, (urbar cerkve sv. Vida, NA) ki se je nanje prav gotovo prenesla od njihovih breških prednikov. Njihov je bil verjetno tudi pomemben delež stroškov gradnje nove baročne cerkve sv. Vida, ki je bila končana 1749. leta. Cerkv v Št. Vidu je sicer dobila svojega duhovnika šele leta 1816, ko sta Andrej Iglič in Janez Burger z darovi osnovala Ustanovo štiftanih maš (Stražar, 1985).

Hipotetično lahko tako tudi povežemo tri podobe, ki imajo nekako isto osnovo. V stari velesovski cerkvi je dne 2. julija 1607 ljubljanski škof Tomaž Hren posvetil 5 oltarjev med drugim tudi oltar sv. Doroteje. V atiki oltarja sv. Jakoba v cerkvi sv. Vida je slika sv. Doroteje, prav tako pa so med obnovitvenimi deli odkrili slabo in le v fragmentu ohranjeno fresko, ki je prikazovala sv. Dorotejo desno nad glavnim vhodom v višini prvega nadstropja na Bregu. Slika na fasadi je prikazovala svetnico v skoraj naravni velikosti. V času nastanka slik sv. Doroteje in Vstajenja pri sv. Vidu (Valentin Metzinger), pa so nastajale v takrat še starem samostanu (novo cekev v Velesovu so dogradili okrog 1771) tudi slike, ki jih je slikal isti mojster; Valentin Metzinger (1699-1759).

3.4. Suša 1792-1846

Prišli pa so novi časi in cesar Jožef II. je 3. julija 1782 izdal odlok, s katerim je prenehal delovati velesovski samostan. Samostan in posest je prišel pod cesarsko upravo kot »verski zaklad«. Tako je tudi Breg izgubil svojo stoletja trajajočo funkcijo in Breški so se znašli v povsem novih okoliščinah.

Za Breg so bili to težki časi, ki so spremenili v bistvu vse, kar je do tedaj obstajalo in veljalo. Oče Jernej Cerar je umrl leta 1769, medtem ko je mati Magdalena umrla leta 1765, že pri šestintridesetih letih. Tako je bila po smrti očeta najstarejša od šestih otrok Margareta, stara šestnajst let, najmlajši Primož pa komaj pet let. Za mlado Margareto je bilo to težko življenje. Ob pomoči strica Tomaža je prevzela vse breme posesti in poslov ter družine na svoja ramena. Tako se je ta resna in skrbna ženska poročila dokaj pozno za tiste čase (pri štiriintridesetih letih z devet let mlajšim Jurijem Sušo, 17. julija leta 1787). Leta 1788 se jima je rodil sin Matej, ki je istega leta tudi umrl. V letu 1791 je za boleznijo umrla še Margareta, ta ena najbolj svetlih oseb v zgodovini breške hiše.

Po smrti Margarete Cerar dne 8. julija 1791 se je 15. novembra leta 1792 Jurij Suša Breški drugič poročil z Marijo Grašič (iz Strahinja pri Naklem). Iz tega leta je ohranjena na Bregu skrinja z letnico 1792 (slika 6), v kateri je bila verjetno njena dota. V tem času je Breg doživljal enega svojih vrhuncev. Novo gospodarsko stanje po ukinitvi samostanskega gospostva je zahtevalo iskanje novih načinov preživljanja. Suša se je lotil trgovine z žitom, ki mu je dobro uspevala. V tem času so na Bregu dobili tudi največ nove notranje opreme, klasicistične peči (slika 9), bidermajer pohištvo in ostalo. V tem obdobju se je tudi zadnjič prezidovala hiša, ki se kasneje ni več bistveno spreminjala.

Slika 9. Ohranjena klasicistična peč na Bregu v sobi v nadstropju. V hiši so ohranjeni fragmenti še treh podobnih peči.

V drugem zakonu zakonca Suša nista imela otrok. Zato so postale toliko bolj zanimive Marijine nečakinje, ki so hodile na obiske in na počitnice iz Strahinja v Imovico. Med drugim je za svojo drugo ženo vzel Marijino nečakinjo prav tako Marijo Grašič po imenu, takrat premožni sosed Jožef Burgar – Šmon, ki se je seveda nadejal tudi, da bo po smrt Breških lahko na Bregu dedoval. Po smrti Jurija Suše 1838 je posestvo spretno naprej vodila Marija, ki se je zavedala, da mora poiskati naslednika in tako je hčeri svoje nečakinje Helene, Jeri, ki je bila takrat stara devetnajst let določila moža Franca Škofica. Franc Škofic je bil sin premožnega posestnika, gospodarstvenika in trgovca Jožefa Škofica iz Mengša in Marije Lenče (Stražar, 1993).

4. 1846-1904 Škofici

4.1. Prihod Franca Škofica na Breg

Jožef Škofic je bil znanec Suše in njegov poslovni kolega, tako je kasneje sodeloval tudi z Marijo Suša in glede na primernost so sklenili »napraviti pismo«. Franc je študiral na ljubljanskem Liceju in je bil namenjen za nadaljnji študij, vendar pa je moral spričo dogodkov misel na študij opustiti in pri 18 letih kot mladi gospodar prevzeti Breg.

Slika 10. Franc Škofic (1828-1904), fotografija iz leta 1900.

Omembo Jožefa Škofica, očeta Franca Škofica lahko zasledimo v avtobiografskem delu *Moje življenje* pisatelja Janeza Trdine, katerega velika ljubezen je bila Marija Škofic, sestra Franca Škofica, ki se je omožila z Martinom Veverjem k Slaparju v Lukovico. V Lukovici pa je v sosednji hiši pri Česnu živel Trdinova teta, ki je podpirala pisatelja, ko je bil še študent in tako je pri teti v Lukovici prebil vsake počitnice. Trdina v »*Mojem življenju*« med drugim takole opisuje Škofice in predvsem svojo ljubezen: ...Bila je hči bogatih roditeljev, kar je pa ni čisto nič pokazilo. Ostala je tiha, skromna, nelišpava, pohlevna in pokorna. Z deklami je občevala prijazno in spoštljivo, kakor da so ji bližnje sorodnice. Materi njeni se je zdelo, da je za svoja leta premrtva, drugi ljudje je pa niso mogli prehvaliti. Najbolj jim je bila všeč njena pobožnost

V šolo je hodila dve leti v Mengšu, potem so jo dali v Ljubljano. Stanovala je pri stricu, ki je imel več precej ponemčenih hčera. Pohajala je v nunsko učilnico, v kateri se je slovenščina popolnoma zanemarjala. V Mengšu se je kmalu zopet poslovenila, ker se v domači hiši ni šopirila bahaška nemščina.

Moja sreča je dospela na vrhunec, ko sta prišla drugo leto na Dunaj Radoslava (psevdonim) in njen oče ter me posetila. Vozili smo se zaeno po mestu in lepi okolici dva dni. Očeta so bolele oči, pa je popotoval na Dunaj vprašat za svet tamošnje sloveče zdravnike.

Slika 11. Ignac Škofic z ženo Marijo.

Slomškove »Drobtinice« sem prebiral pri Radoslavi. Njen oče ni bil baš velik narodnjak, ali je bil naročnik »Novic« že precej od konca in je kupil vsako posvetno slovensko knjigo, ki je prišla na dan. Najbolj se mu je priljubil Robinzon navzlic grdemu jeziku pregljateljevemu. Ali kaj rad je tudi poslušal, kadar mu je čitala žena ljubke, tako po domače zložene spise vladike Slomška. Tako Janez Trdina.

4.2. Posest, življenje in družina

Kot smo že omenili, je vdova Jurija Suše Breškega posestvo Breg s poročno pogodbo zapustila svoji pranečakinji Jeri Zupan, ki se je 5. oktobra leta 1846, poročila s Francem Škoficem iz Mengša, po tem ko sta 19. septembra 1846 podpisala ženitno pogodbo. Marija Suša je umrla leta 1859, stara 92 let. Izročilo pripoveduje, da je ob prihodu Škoficev na Breg sosed Jožef Burgar od jeze, ker ni dedoval posestva, privihral na Breg in razbil vhodna vrata.

Priimek Škofic lahko prvič zasledimo v dokumentih iz 16. stoletja. Tako se na primer omenja namestnik ljubljanskega škofa Petra pl. Seebacha (1558-1568) generalni vikar Nikolaj Škofic, ki je zaradi svoje stalne odsotnosti Nikolaju Škoficu popolnoma prepustil vlado v svoji škofiji (Gruden, 1992).

Dalje se v listini iz leta 1594 (AS) omenja, da je Jernej Herič zum Thurn und Pakhenstein dne 22. marca prodal Krištofu Škoficu žitno desetino vseh vrst in male pravice od 14 kmetij v Poženiku v cerkljanski župniji na Kranjskem ter dalje dva snopa z desetino od 15 kmetij v

Podpeči pri Št. Vidu pod Brdom in pa hišo z vrtom na Šutni pri Kamniku. Cena za vse skupaj je bila 1800 renskih goldinarjev in 40 zlatih dukatov.

Slika 12. Albina Škofic, poročena Katzian, z družino v Lienzu.

Slika 13. Jožef Katzian, sin Albine Škofic, z družino l. 1939.

Klub dejstvu, da je bila poroka med Francem in Jero dogovorjena in sklenjena z ženitno pogodbo, je bil zakon srečen, skupaj sta živela v ljubezni in slogi. Nenazadnje se jima je rodilo tudi 12 otrok: Prvi sin Franc je umrl že kot otrok. Marija se je omožila k Mahkotu na Videm, kjer je bila takrat gostilna. Tretji otrok je bil spet Franc, ki prav tako ni doživel treh let. Marjeta se je poročila k Tomcu v Šentvid. Ignac je šel študirat, a je kasneje z njim zanosila dekla, ki jo je moral po prigovarjanju matere vzeti za ženo. Kasneje se je vdal pijači. Francka se je poročila v Šentvid k Blažu in je preživela tri može in imela samo eno hčer, ki je

odšla v Ameriko. Ivana se je poročila z Jakobom Rihtarjem iz Vrhovelj, imela sta 9 otrok. Jožef je ostal doma, bil je bolj bolehen, pri petdesetem je umrl za jetiko. Albina se je poročila z železniškim revizorjem Ivanom Katzianom in živela v Lienzu na vzhodnem Tirolskem.

Slika 14. Jakob Rihter (1858-1931), soprog Ivane Škofic Breške.

Janez je odšel na študij na Dunaj in tam postal novinar ter se poročil z operno pevko. Še enemu otroku so dali ime France, vendar dečki s tem imenom niso imeli sreče, umrl je še ne eno leto star. Kot najmlajša je na svet prišla Helena. Franc Škofic je nadaljeval s trgovino z žitom, ter ga tovoril s parizarji proti Ljubljani in Trstu.

Slika 15. Žena novinarja Janeza Škofica, pevka v Dunajski državni operi.

4.3. Lukoviška veja – Slaparjevi

Marija Škofic (Radoslava) se kot že rečeno, ni nikoli poročila s pisateljem Janezom Trdino, pač pa se je leta 1861 poročila z gospodarstvenikom Martinom Vevrom iz Lukovice. Zanimivo pa, da se je sestra Martina Vevra poročila s pisateljem Franom Miličinskim (Butalci, Ptički brez gnezda).

Kot beremo v Stražarjevi knjigi Črni graben (1985) je bil Martin Vever rojen leta 1836 pri Slaparju v Lukovici. Po končani šoli v Gradcu se je posvetil gostinstvu na svojem posestvu v Lukovici, kjer je bil že tedaj živahen turističen promet. V tem času je Slaparjeva gostilna postala najbolj priznana na poti med Dunajem in Trstom. Martin Vever se je uveljavil tudi kot dober gospodarstvenik, rejec konj in pošten lesni trgovec. Kupoval je največ les za ladijske jambore ter ga vozil in prodajal v Trst. Nanj še danes spominja trška oblika Lukovice, ki jo je dal pozidati v začetku druge polovice 19. stoletja. Umrli je leta 1908. Več o Martinu Vevru lahko zvedemo v Učiteljskem tovarišu iz leta 1888 (str. 123).

Franc in Jera Škofic sta po 58 letih gospodarjenja na Bregu leta 1903 izročila svojo posest najmlajši od otrok Heleni, pri čemer sta si izgovorila vse pravice bivanja na Bregu in dolžnosti novega gospodarja do njiju. Breg je bil še vedno za premožno in lepo oskrbovano posestvo s hlevi polni živine. Nastali pa so tudi precejšnji dolgovi, ki so bremenili posest in so bili vknjiženi v zemljiško knjigo. Franc naj bi najel velika posojila, da bi lahko pomagal iz težav svojemu bratu Ignacu, ki je ostal na domu v Mengšu. Ignac je kasneje posestvo vseeno izgubil. (Stražar 1996)

5. 1904 - 1959 Kodra

5.1. Prihod in prevzem posesti

Na Breg pa je 8. februarja 1904 prišel novi gospodar Andrej Kodra. Kodre lahko najdemo na seznamu svobodnikov krašenjske župnije po stanju iz l. 1784. Andrej Kodra bil je štiri leta mlajši od Helene in si je s prekupčevanjem s konji prislužil znatno vsoto, ki jo je prinesel k hiši kot doto. 25. januarja 1904 je bila napravljena »Ženitna in dedinska pogodba«, s katero naj bi prejel celotno posest, zraven pa tudi vse dolgove, volila, dediščine. Kodra je v nekaj letih odplačal vse dolgove in terjatve, kar je občudovanja vredno dejanje. Toda Helena si je pridržala ne da bi mož to vedel zase del posesti in sicer Vančevo domačijo, ki je stala jugozahodno od Brega in od katere stoji danes samo še en objekt. Verjetno je to storila iz previdnosti. Andrej Kodra je seveda to opazil in 1906. leta mu je morala izročiti tudi to v njegovo last. Franc in Jera Škofic sta oba umrla 1904, v letu prihoda mladega gospodarja Andreja Kodre k hiši.

Slika 16. Andrej Kodra v ruskem ujetništvu.

Andrej Kodra je bil svojstven človek, ki je želel biti pravi gospodar na Bregu. Natančen in vesten pri kmetijskih opravilih in obdelavi polj. Bil je urejen in strog, hkrati pa je bil dobričina do svojih vnukov in prvi gospodar, ki je jedel skupaj s svojimi hlapci in deklami. Kot je rekel sam: »Če skupaj delamo, bomo tudi skupaj jedli«. Do njegovega prihoda je gospodar namreč jedel ločeno, po navadi tudi druge jedi.

Helena Kodra je bila njegovo živo nasprotje. Heleno so imenovali tudi breška Lenka. Bila je nežna, ljubezniva ženska, dobrega srca in odprtih rok. Tako je ohranjeno pismo sestre Albine, ki ga piše Heleni s katero sta si bili najbližje tako po letih kot tudi drugače (najstarejša Helenina sestra Marija je bila od nje starejša 21 let). V pismu Albina tarna nad osornostjo in neprijaznostjo Andreja Kodre.

Prav tako se je ohranila pripoved o dogodku, ko je na obisk prišel Helenin brat Janez z Dunaja s svojo ženo in njenima sestrama, sprehajali so se po Bregu, dame seveda s parazoli, Andrej pa jih je kar zapodil ker ni prenesel da bi eni delali drugim pa nebi bilo treba. Isto izkušnjo je imela Vera Vidic – Slaparjeva, ki je ob prilikah prišla k sestrični Heleni na obisk, pa ni bil Andrej nič kaj prijazen. Drugače pa je Helena velikokrat zahajala k Slaparju v Lukovico, kjer je pomagala teti Mariji in sestrični Veri, še posebej v kuhinji te slovite gostilne, kjer se je naučila tudi dobre kuhe. Lenko na nekaj mestih v svojem Dnevniku (Dnevnik 1914-1920) omenja tudi pisatelj Fran Milčinski, ki je veliko časa prebil pri svoji in pri Lenkini sestrični Veri Vidic.

Slika 17. Helena Škofic, poročena Kodra, s hčerkama Pavlo in Marijo (l. 1917).

Ob začetku prve svetovne vojne je bil Andrej Kodra vpoklican v artilerijski rod avstrijske vojske in je poslan na rusko fronto. Tam je bil zajet in konec vojne je dočakal v ruskem ujetništvu. Na Bregu je ostala Helena sama s hčerkama Pavlo (1907) in Marijo (1912) ter deklami. Vsi moški so morali oditi v vojsko, tako so gospodarile v glavnem ženske same.

5.2. Obdobje med vojnama

Po vojni se je življenje vrnilo v ustaljene tokove, Andrej Kodra se je vrnil iz ujetništva iz Rusije, od koder je prišel večinoma kar peš in spet prevzel gospodarstvo na Bregu.

Slika 18. Fofografija Matije Kotnika iz leta 1912.

Hči Pavla se je zaljubila v Leopolda Kotnika, Kvedrovega Poldeta iz Šentvida, kar očetu ni bilo po volji. Polde ni bil premožen, prav tako Andreju ni bil všeč Poldetova družina. Leopoldov oče Matija (slika 18), čigar skrbnik je bil po smrti staršev, brat njegove matere Jernej Andrejka pl. Livnograjski, je odšel v Ameriko. Mati Ivana pa je po njegovem odhodu rodila še 4 otroke. Pavli in Leopoldu se je rodila hči, oče Andrej Kodra pa je še vedno nasprotoval poroki. Na goreče prošnje matere Helene Kodra, ki je bila že hudo bolna, je končno privolil v poroko in Heleni se je izpolnila zadnja želja. Pavla in Leopold sta se poročila 25. aprila 1926, mati Helena je umrla na njuno poročno noč 26. aprila 1926.

Leta 1932 je umrla Marija (Marička), Pavlina sestra, tako je od štirih otrok Andreja in Helene Kodra ostala samo najstarejša Pavla. Pavli in Leopoldu Kotniku se je rodilo 6 otrok: Olga, Francka, Vladimir, Janez, Marjana in najmlajši Jožef.

Slika 19. Gardni podpolkovnik avstroogrške vojske J. Andrejka pl. Livnograjski, avtor knjige Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini.

O Francu Kotniku, bratu Matije Kotnika (slika 18) pripovedujejo, da je bil zelo nadarjen. Ko je katekizem nekajkrat prebral in ga znal na pamet, mu je duhovnik dejal, da bo velik gospod ali pa velika baraba. V Ljubljani je kasneje končal sedem razredov gimnazije, potem pa pobegnil in potoval po številnih tujih državah. Ko se je vrnil v domovino, je govoril 12 jezikov (Stražar, 1985). Njegov stric Jernej Andrejka pl. Livnograjski mu je priskrbel službo v davčnem uradu na Brdu. Ker pa mu služba ni bila všeč, se je kot prostovoljec prijavil v 17. pešpolk, v katerem je bil oficir Jernej Andrejka. Nekoč bi moral poslati večjo vsoto denarja pešpolku, ki je bil tedaj v tujini. Denarja pa ni oddal, ampak z njim vred pobegnil v Francijo, kjer se je izšolal za oficirja in kot oficir tujske legije prišel v Maroko (Stražar, 1985). Šolanje naj bi mu omogočil brat Janez, ki je tisti čas živel v Nemčiji. France mu je nazadnje pisal iz Maroka. Nekajkrat je menda pisal tudi prijatelju v Ljubljano. Pravijo, da se je povzpел do generala (Stražar, 1985). Leopold Kotnik-Breški pravi, da je po prvi svetovni vojni obiskal domače kraje pod imenom Jofre, ko je bil star že okrog 80 let.

5.3. Po drugi svetovni vojni

Vojni časi so bili za Breg težka preizkušnja, še huje je bilo po vojni, ko ni bilo priljubljeno biti Breški in so sledile »obvezne oddaje«, razne prijave, ovadbe in tožbe.

Oče Andrej Kodra se je postaral, vendar je ostal gospodar na Bregu vse do svoje smrti 25. 4. 1959. V času 2. svet. vojne in po njej pa je že vse uradne zadeve urejal in reševal Leopold .

Slika 20. Leopold Kotnik.

Leopold Kotnik je bil z današnjega vidika dober gospodar, priden delavec in človek, ki je moral krmariti skozi izredno težke čase. Na Bregu so ohranjeni dokumenti iz let od 1946 – 1955, kjer je očitno, da je bil namen oblasti Breg uničiti. Nova oblast je zarubila kar se je dalo odnesti in določila davke, ki so dosegali velike zneske (rubežni zapisnik z dne 31. 5. 1949.)

Slika 21. Pogreb Andreja Kodre leta 1959.

Leta 1959 je Breg prevzela Pavla Kotnik, skupaj z možem sta krmarila kmetijo po svojih najboljših možnostih. Zavedati se je treba, da sta bila v času ko sta bila mlada, onemogočena in sta Breg dobesedno reševala pred uničenjem, ko pa so se pokazale možnosti, da bi šel razvoj naprej, sta bila že prestara in nemočna.

Mati Pavla Kotnik je umrla l. 1976, oče Leopold pa l. 1983. Na materino željo je Breg prevzel sin Jožef, ki se je skupaj z ženo Blaženko in sinovi lotil obnove domačije. Zgradil je nov hlev in druga poslopja, zdaj pa počasi poteka tudi obnova hiše v skladu z načeli spomeniškega varstva, ki nosi pečat premnogih rodov in mnogih človeških usod.

Slika 22. Jožef, Marjana in Janez Kotnik, okoli leta 1950.

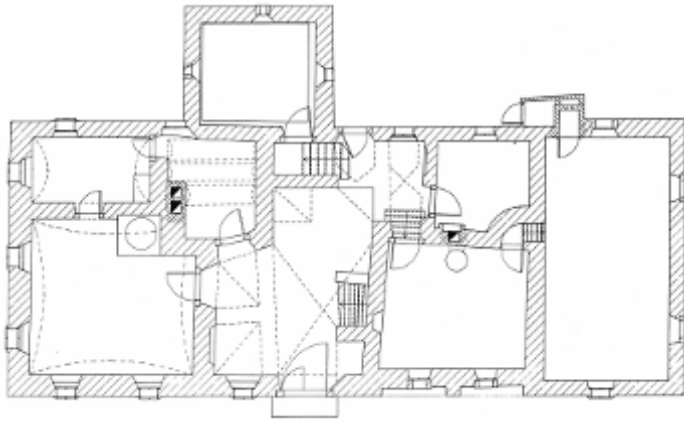
6. Hiša: njena stavbna tipika, posebnost in inventar ter odkritja v času obnove

Zaradi izjemnih kulturnih, umetnostnih, arhitekturnih, zgodovinskih, krajinskih in drugih lastnosti, je bila na predlog Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju Breška hiša, Imovica 8 imenovana za kulturni spomenik.

Imovica 8 - Breška hiša - EŠD 9234, - Kmečki dvorec je primer stavbne dediščine, ki ni podrejen nobeni značilni gradbeni strukturi. Nastajal je postopoma, najstarejši del je stolp iz 15. stoletja v katerem so ohranjene strelne line. Današnjo obliko je objekt dobil z združitvijo več objektov. Arhitekturni elementi (oboki, kamniti detajli, nenavadne povezave prostorov) in oprema kmečkega dvorca so skoraj povsem ohranjeni. Objekt je vsaj od konca 14. do konca 18. stoletja služil kot pristava Velesovskega samostana, kjer so shranjevali dajatve podložnikov. Tako je objekt zanimiv tudi kot tovrstna priča delovanja in funkcije fevdalnega sistema. Pričela se je tudi sanacija stolpa.

Slika 23. Načrt breške hiše, vzdolžni prerez (M. Kotnik).

Slika 24. Načrt breške hiše, tloris pritličja (M. Kotnik).

Spomladi 1999 se je pričela obnova stolpa na severni strani hiše imenovanega stara kašča, kjer so gotovo shranjevali dajatve velesovskih podložnikov. Stolp je imel ohranjene le zidove in napravljeno zasilno streho. Notranje konstrukcije in streha so se porušili takoj po 2. svetovni vojni.

Pri sondiranju fasade so odkrili fragmente dveh slabo ohranjenih fresk nad glavnim vhodom, ki sta bili zelo poškodovani s prezidavo oken, poslikane šivane vogale z zelo zanimivimi lepimi motivi. Posnetke hrani ZVNKD-Kranj. Odkrili so tudi barvni medaljon nad vhodnim portalom in prvo hišno številko naslikano na zid. Prav tako so odkrilo tudi figuralno poslikavo na stropu v spalnici in še dveh drugih prostorih, vsa odkritja so dokumentirana. V hiši je ohranjen tudi inventar, ki kaže na življenje in delo prebivalcev hiše v preteklosti. Veliko pohištva in opreme je bilo v poznem obdobju Franca Škofica in v obdobju Andreja Kodre podarjeno ali odprodano. Med drugim stara konjeniška oprema in manjši topič.

Kljub sondiranjem in odpiranju zidov na objektu se še vedno zastavljajo vprašanja v zvezi z razvojem posameznih zgodovinskih stavbenih faz objekta. Verjetno bomo lahko marsikateri odgovor na nelogične povezave prostorov dobili, ko bodo izkopavali tlake v pritličju, predvsem v veži. Prav gotovo se velika sporočilnost skriva tudi pod rušo na planoti nad Radomljo zahodno od hiše, kjer bi bilo potrebno opraviti arheološka izkopavanja.

Celoten sklop poslopij še posebej pa hiša predstavljajo zaradi lege na skalnem pomolu nad dolino Radomlje vedutno izpostavljeni, morfološko dominanten element v prostoru. Ta prostorski element bo prišel še posebej do izraza s pogledom z nove avtoceste (v primeru, da bodo posekali drevesa, ki zastirajo pogled na hišo), ki poteka po dolini v neposredni bližini objekta. Celoten sklop objektov domačije pa hkrati predstavlja ohranjen funkcionalen niz objektov razvrščenih v gručo po hierarhičnem redu in smiselnosti rabe. Tako lahko govorimo o smiselnosti ohranjanja celotnega sklopa domačije v širšem prostoru.

Uporabljena literatura:

1. Arhiv Slovenije (AS).
2. Berglar P., Radics P., Marija Terezija in Slovenci, Pegaz Int., Ljubljana, 1992.
3. Gruden J., Zgodovina Slovenskega naroda, Mohorjeva družba, Celje, 1992.

4. Iglič J., Kronika Rafolč, Ljubljana, 1993.
5. Kletler P., Die Kunst im Österreichischen Siegel, Krystall-Verlag, Dunaj, 1927.
6. Kos M., Ustanovitev samostana v Velesovem, v: Velesovo: Zgodovinski in cerkveni opis, Misijonska tiskarna Domžale-Groblje, 1938.
7. Kos F., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. IV. Knjiga, V. knjiga (uredil Kos M.), Leonova družba, Ljubljana, 1928.
8. Mikuš M., Vrsta stiških opatov, Ljubljana, 1941.
9. Mlinarič J., Stiška opatija 1136-1784, Dolenjska Založba, 1995.
10. Nadškofijski arhiv (NA)
11. Otorepec B., Srednjeveški samostanski pečati na Slovenskem, str. 36-63, v: Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 1993.
12. Parapat J., Doneski k zgodovini samostana Velesovo (Michelstetten), Letopis Matice Slovenske, 1873.
13. P.B., Velesovo – zgodovinski in cerkveni opis, Kranj, 1914.
14. Stražar S., Župnija Dob skozi stoletja, Dob, 1996.
15. Stražar S., Črni Graben, Lukovica, 1985.
16. Stražar S., Mengeš in Trzin skozi čas, Mengeš, 1996.
17. Valvasor J.V., Slava vojvodine Kranjske, 1689.
18. Valvasor J.V., Topographia ducatus Carniolae modernae, 1679.
19. Verbič M., Posest in gospodarsko stanje velesovskega samostana po urbarju iz leta 1458, v: Velesovo (F. Fajfar): Zgodovinski in cerkveni opis, Misijonska tiskarna Domžale-Groblje, 1938.
20. Vrhovnik I., Carinska in poštna postaja Podpečjo pri Brdu, I.del., Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 1896, letnik VI, 119 – 122.
21. Vrhovnik I., Carinska in poštna postaja Podpečjo pri Brdu, I.del., Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 1896, letnik VI, 166 – 174.
22. Samostani v srednjeveških listinah na Slovenskem, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 1993.
23. Trdina J., Moje življenje.